

I. FEJEZET.

A magyarországi románság nemzeti öntudatának kifejlődése és az irredentizmus kezdetei.

A nagyromán törekvések lényege, földrajzi és etnikai alapja.

A nagyromán törekvések (román irredentizmus) lényege röviden a következő tételbe foglalható össze: Az összes román fajnak, bármelyik államban is éljenek annak egyes részei, a mai román királyságnak, Romániának vezetése alatt egyetlen önálló és független államban, Nagy-Romániában kell egyesülnie. Ez egyesülés gondolatának, mint nemzeti ideálnak kell áthatni az egész román fajt, amely származását és nyelvét tekintve, egységesnek érzi magát. A román faj kulturális törekvéseinek, amint azok megnyilatkoznak a művészetben, az irodalomban, a tudományban és a szó magasabb értelmében vett társadalmi életben, a románság e nemzeti ideálját kell szolgálniok. Ezenkívül az egész román fajnak, tekintet nélkül azon államok politikai határaitra, amelyekben él, egész gazdasági életét is egységesen és úgy kell berendeznie, hogy ennek a nemzeti ideálnak nevezett politikai és állami egységnek céljait szolgálja.

A nemzeti egység e gondolatán felépülő román nemzeti ideálnak első és legkomolyabb alapja abban a geográfiai és etnikai tényben van, hogy a románság úgy az osztrák-magyar monarchiának, mint az orosz birodalomnak a román királysággal határos területein etnikailag állandó és közvetetlen érintkezésben van a román királyság területén egyre fejlődő és önálló nemzeti állami életet élő hat és félmilliónyi fajrokonáival. Így, csak a magyar államot tekintve, a Királyhágón túl (a régi erdélyi részekben) 1.472,000 román él. A Királyhágótól nyugatra, a Tisza balpartján 620,000, a Tisza–Marosszögben pedig 850,000, – összesen 2.948,000. A határszéli vármegyékben, kivéve a magyar etnikumú Csík- és Háromszék vármegyéket s némileg Brassó vármegyét, amelyben a románság 34.7%-os kisebbség, általában 64–88.7%-os többségben van. Ugyanilyen a románság etnikai elhelyezkedése Bukovinában is.

A román nemzeti egység eszméjének ez etnikai és geográfiai alapja azért fontos, mert az egész román irredentizmus ezen a kettős tényen épült fel és a jelenkor demokratikus felfogásában e számbeli többségen alapuló politikai követelés igazságosabb alapjául látszik a politikai hatalomhoz való jognak, mint az ugyanazon a területen lakó fejlettebb kulturai, társadalmi és gazdasági életet élő kisebbség történeti alapokon nyugvó politikai és állami hegemóniája.

A jelenkorban uralkodó demokratikus világnézetet megelőző korszakban a faji és nemzetiségi politikai törekvéseknek az úgynevezett történeti jog adott erőt és alapot. A román nemzeti egység eszméjének állítólagos történetjogi alapját szintén a román etnikum földrajzi helyzete adta meg. Az a tény ugyanis, hogy a románság nagy része éppen azon a területen lakik, amelyen egykor a római világbirodalom Dácia nevű provinciája feküdt. Ha történetileg kétségbevonhatatlanul igaz lenne, hogy a mai románság, mint népfaj utóda annak a népnek, amelyik a rómaiak Dáciájában lakott, akkor bizonyos fokig a román nemzeti egység eszméjének jogtörténeti alapja sem hiányoznék.

A nagyromán törekvések állítólagos jogtörténeti alapja, az úgynevezett dáciai kontinuitás.

Azt, hogy a magyar állam keleti felében lakó románság utóda annak a római népelemnek, amelyik a hajdani Dáciában lakott, két olasz humanista tudós, Bonfinius és Aeneas Silvius hangoztatta először a XV. században. Mind a ketten huzamosabb ideig tartózkodtak Magyarországon és erdélyi utazásaik közben feltűnt nekik a román és az olasz nyelv között való hasonlóság és azonkívül a hajdani római életnek romokban heverő számos építészeti emléke, amelyekkel erdélyi utazásaik közben oly gyakran találkoztak. Ezekből a jelenségekből arra következtettek, hogy az erdélyi románok egyenesen azon római legionáriusoktól és gyarmatosoktól származnak, kiket Trajanus és a többi római császárok a hajdani Dáciában letelepítettek. E két olasz humanista tudós műveiből származott át később az európai tudományosságba az a tanítás, hogy a mai románok egyenes leszármazottjai a Dáciába betelepített római legionáriusoknak és gyarmatosoknak.

Azt az elméletet, amelyet Bonfinius és Aeneas Silvius a mai románság eredetére vonatkozóan a román és az olasz nyelvek hasonlóságának alapján felállítottak, egyetlen történeti forrás sem igazolta. A XVIII. század első felében egy középkori magyar krónikaíró kézírata került napvilágra, Béla király névtelen jegyzőjének (Anonymus Belae regis notarius) magyar

krónikája, amely 1746-ban jelent meg nyomtatásban. Hogy a négy Béla király közül melyiknek volt udvari jegyzője ez a közönségesen Anonymusnak nevezett krónikairó, arra vonatkozóan a napfényre került kéziratban sehol és semmi említés sincs. A történettudósok legnagyobb része azonban a végzett történetkritikai kutatások alapján arra a meggyőződésre jutott, hogy III. Béla királynak volt udvari jegyzője.

Anonymus előadása szerint a magyarok bejövetelkor a mai magyar állam keleti felében a következő önálló és független államok voltak: a Tisza–Marosszögben Glád fejedelemsége alatt a bolgárok országa, a mai Bihar vármegye területén, a három Körösfolyó vidékén Mén Marót kazár országa és a Meszeshegyen túl, a mai Erdélyben Gelu fejedelemsége alatt pedig szlávok és vlachok laktak. A honfoglaló magyarok egyik vezére, Tuhutum Árpádtól engedelmet kért, hogy ezt a Meszeshegyen túl fekvő tartományt is meghódíthassa. Az engedelmet megnyervén, hadaival átment a Meszeshegyen. A szlávok és a vlachok fejedelmének, Gelunak hadaival az Almás vize mellett megütközött. A harcban a szerencse a magyaroknak kedvezett. Gelu elvesztvén a csatát, futásban keresett menedéket, de Tuhutum vitézei üldözőbe vették és a Kapus vize mellett megölték. Akkor az ország lakói, látván uruk halálát, önkényt békejobbot nyújtottak Tuhutumnak és fejedelmökké választották. Hűségüket esküvel is megerősítették s azért nevezték e helyet, ahol mindez történt, Esküllőnek.

Történeti bizonyítékok a románok balkáni eredetére vonatkozóan.

Anonymus ez elbeszélésével szemben a való történetek a románoknak Erdélyben való őslakó voltát illetően egészen mást bizonyítanak. Azt tudniillik, hogy az oláhok a mai magyar állam keleti felében, sőt a mai román királyság területén sem őslakók, hanem bevándorlók. A mai román népnek bölcseje nem a hajdani Dácia volt. Az összehasonlító neolatin nyelvészetnek általánosan elfogadott tanítása, hogy a román nyelv nem fejlődhetett időben és térben elszakadva a többi neolatin nyelvektől. Az idő, amelyben ez a nyelv kifejlődött, összeesik a többi neolatin nyelv kifejlődésének idejével, tehát a Krisztus utáni IV. századtól a X. századig terjedő időszakra esik, mikor már a rómaiak dáciai uralmának régesrégen vége volt.

Már most az a kérdés: hol volt az a terület, amelyen a mai román nyelv a jelzett időszakban elkezdhetett és kifejlődhetett? A Balkán félszigetnek az Adria-tenger felé eső vidékein, hol a népies olasz nyelvvel állandó összefüggésben maradt egészen a VIII. századig, ahol ilyenformán Nyugat és

Kelet romanizmusát közös vérkeringés hatotta át, ugyanazon fejlődés keretében tartva az Itália körül fogamzott nyelvindivíduumokat s végre, ahol a román nyelvnek egyik ága, a macedoniai ma is megvan.

A mai román faj legrégebb történeteinek színhelye a Balkán félsziget. E félsziget történetében a mai románok őseivel először a X. század végén és a XI. század elején találkozunk. Kedrenos görög történetíró a X. században úgy emlékszik meg róluk, mint kóborló nomád pásztornépről. Ugyanígy jellemzi őket egy századdal később 1071-ben egy másik görög történetíró, Kekaumenos is.

A vlachok a Balkánon a bolgárok társaságában kezdtek ez időszakban nagyobb történelmi szerepet játszani. Assan és Péter alapítják meg a bulgáro-vlach birodalmat szemben a bizánci császárság főhatalmával. Erre vonatkozó kísérletük először nem sikerült. A görög császár felkelő hadaikat meglepte. Assan és Péter a Dunán átkelve, a kúnokhoz menekültek és azoktól tekintélyes segítséget nyerve, visszatértek hazájukba s a felszabadító harcot a görögök ellen kún szövetségben folytatták és küzdötték ki. Ezután a kúnok és a Balkánon lakó vlachok meg bolgárok között állandó és sűrű érintkezés folyt, ami lehetővé tette, hogy a vándorló természetű vlachok a szintén félnomád kúnok társaságában átjöjjenek a Dunán a mai Románia területére és ott elszaporodjanak, egyelőre nem mint politikai, hanem csak mint etnikai elem.

„Amint Moesiában – írja egy román történetíró, Hurmuzaki, „Fragmente zur Geschichte der Rumänen” című műve I. kötetének 185–86. lapján – a bolgár birodalom létrejött és lassanként megerősödött, határait a IX. században a mai Oláhországra is kiterjesztette és később számos románnal is benépesítette, kik a Haemusból és Macedóniából örömet bevándoroltak a szép dunamelléki ország síkságaira, amire különben a bizánci kormányzat különböző üldözései is kényszerítették. A X. században a besenyők telepedtek meg az oláh földön. Utánuk a kúnok jöttek, kik itt hosszabb ideig voltak (1060–1220-ig). A besenyő uralom alatt sem szünetelt a románságnak Bulgáriából és Thráciából való átköltözése a mai Romániába.”

Hogy a mai románság bölcsője nem Dácia, hanem a Balkán volt, azt tudták és hirdették azok a régi román krónikaírók is, akik krónikájukat Bonfinius és Aeneas Silvius műveinek ismerete nélkül írták meg. Bizonyíték erre egy névtelen régi román krónikaíró, aki művét a XVI. század közepe táján írta meg és amely művet a múlt század második felében Balcescu és Laurianu adtak ki a „Magazinul istoric pentru Dacia” című vállalat IV. kötete gyanánt. E névtelen krónikaíró azt mondja: miután a románok elszakadtak a rómaiaktól, észak felé vándoroltak és Turnu-Szeverinnél átkeltek a Dunán.

Egyik részük az Olt vizénél Magyarországra ment és ott a Maros és a Tisza völgyében eljutott egészen Mármarosig. A Turnu-Szeverinnél átkelt románság másik része a hegyek lábainál az Oltig terjedő földön telepedett le, egy harmadik rész pedig az Alduna mentén szállott meg.

Ebben az időben, mint már említettük, a mai Románia területén előbb a bessenyők és a kúnok uralkodtak. A vlachoknak a kúnokkal való viszonyáról történetük ez első korszakában már megemlékeztünk. E viszonyra jellemző világosságot vet az a körülmény is, hogy azokban az oklevelekben, melyekben a mai Magyarország területén leelőször van szó vlachokról (románokról), mindig együttesen említetnek a besenyőkkel és a kúnokkal.

A román népelem első megjelenése a magyar állam keleti felében.

A legrégebb dátum, amelyben a magyar állam területén vlachokról említés tétetik, az 1210. év. Egy 1250-ben kelt oklevél tanúsítása szerint a szebeni szász ispán vezérlete alatt 1210-ben a székelyek és a besenyők társaságában egy vlach csapat is harcolt a vidini (bolgár) lázadók ellen. Egyidejű oklevélben magyar területen a románokról először II. Endre királynak azon, 1222-ben kiadott oklevelében történik említés, amelyben a német lovagrend nagymesterének barcasági jószágait visszaadja, továbbá a híres diploma Andreanumban, melynek 9. pontjában „az oláhok és besenyők erdejét vizeivel együtt adományozza a szászoknak, azonban úgy, hogy azt az oláhokkal és a besenyőkkel közösen használják”. Harmadik említés – időrendet tekintve – II. Endrének azon oklevelében fordul elő, amelyben Szeben megyében Szentmihály hegyét, a mai Kisdisznódot (Michelsberg) egy Gocelin nevű papnak adja. Ez idézett oklevelés adatok alapján világosan áll tehát előttünk a tatárjárást (1242) közvetlenül megelőző időkben a románság geográfiai elterjedésének képe Erdélyben. A románság ebben az időben azon a keskeny határterületen él a székelyek, besenyők és szászok társaságában, amelyik a Bodza folyótól körülbelül a vöröstoronyi szorosig terjed.

Erdély és Magyarország területén a tatárjárást megelőző időkben más helyen oláhokról egyetlen oklevél sem emlékszik meg. Bihar vármegye területén ma nagyon sok román lakik. E megyét is Crisiana tartomány néven, mint a hajdani Dácia részét, az irredentizmus Románia számára követeli. E vármegye tatárjárás előtti etnográfiai viszonyairól az úgynevezett *Váradí Regestrumból* szerezhetünk magunknak tájékoztatót. Ez összeírásban egy szó említés sincs téve bihari román-

nokról. Bihar megyében román lakosságról a tatárjárás után éppen negyven évvel később, 1282-ben történik először okleveles említés.

A román népelem helyzete Magyarországon a tatárjárás követő időszakban a XIII. század végéig.

A tatárjárás után úgy a mai Románia, mint Erdély etnográfiai képe lényeges változást szenvedett. A kún birodalomnak a végső csapást a mongolok 1222-ben a Kalka mellett vívott ütközetben adták meg. A kún birodalom szétrombolása után való időből a mai Románia etnográfiai képéről az az oklevél világosít fel, amellyel IV. Béla a Johaniták nagymesterének adja a mai Kis Oláhországot (Olteniát). Ez oklevélből megtudjuk, hogy a mai Kis-Oláhországban Jón és Farkas kenézek, meg Lithen vajda alatt oláhok laknak, az Olton túl pedig Szenezlausz vajda alatt szintén. A kún birodalom felbomlása után a mai Románia területén a kúnok helyét tehát egyes kenézek és vajdák alatt tömörülő kisebb román alakulások foglalják el.

Hogy a tatárjárás Erdély népességét mennyire megritkította, azt az egykorú oklevelekből tudjuk. Hogy az elnéptelenedett helyekre települő új lakosságot kapjanak, a király az erdélyi püspök kérésére az új telepeseket kiveszi az erdélyi vajda és a megyei ispánok hatósága alól. Ezek az új telepések a nyájaikkal délről és keletről Erdély havasai felé húzódó oláhok voltak. A tatárjárás után már gyakrabban és több helyen találkozunk az oklevelekben oláhokkal. Számuk azonban még ötven évvel később sem mondható nemcsak a mai, hanem az akkori értelemben sem valami jelentékenynek. III. Endre egy 1293-ban kelt oklevelében elrendeli, hogy valamennyi oláh, bárkinék is a birtokán legyen, a király birtokára telepíttessék vissza.

A román népelem helyzete a XIV. század elején a mai Romániában.

Ez a románságnak történeti adatokkal igazolható etnikai képe Magyarországon és Oláhországban a XIII. század végén. A következő XIV. században ez a kép lényegesen megváltozik. E század első felében megalakulnak az oláhországi és moldovai vajdaságok. Az elsőt megalapítja a IV. Béla király idézett oklevelében említett Lithen vajda egyik leszármazottjának, Bassarába Tugoméznak fia, Sándor. E történeti valósággal szemben a dákoromán szellemű történetírás az oláhországi vajdaság megalapítását a Fogarasból kivándorolt mesés Radu Negrunak tulajdonítja, ki e történetírás szerint a fogarasi

autonom román fejedelemség vajdája lett volna, ami már csak azért sem lehet igaz, mert Fogaras ebben az időben Ugron – latinosan Ugrinus – mesternek, a mai székely Ugron-család egyik ősenek volt királyi adomány jogán tulajdona. A moldovai vajdaságot pedig tényleg a Máramarosból a királyi büntetés elől kiszökött Bogdán vajda alapította. Mellékesen megjegyezve, oklevéllel igazolható valóság, hogy a máramarosi románság egy része a XIII. század vége felé Szerbiából, az Ibar folyó vidékéről vándorolt be.

A tatárjárás után a bulgarovlach birodalom északkeleti részébe a tatárok fészkelik be magukat. Délnyugati részét, a mai Macedoniát pedig a szerbek foglalják el. E két idegen hódítás a vlachokat és a bolgárokat arra készíti, hogy arra a területre vonuljanak vissza, hol még fennállott a bulgarovlach birodalom. Az így mozgásba jött tömeg, és különösen annak mozgékonyabb része, a vlachság egyre sűrűbb csoportokban jön át a Dunán az ott már egységes országgá jégesedni kezdő vlach kenézségek területeire és onnan Erdélybe. A XIV. század közepe óta ez a Dunán való átköltözködés még nagyobb lesz a törököknek a Balkánon való térfoglalása következtében.

A románság Erdélybe való beköltözködésének ez időszakban három földrajzi iránya mutatható ki. Egyik Fogaras vidékén, hol az oláhok már a XIII. század elején megjelennek, a másik a mai Hunyad és Krassószörény, a harmadik északkeleten a mai Beszterce-Naszód és Máramaros megyékben.

A román népelem Magyarországra való beköltözésének folyamata a XIV. és XV. században.

A XIV. és XV. században a bevándorló oláhok első időben a királyi jószágokon telepedtek le, és pedig elsősorban néptelen és erdőborította helyeken. Főfoglalkozásuk a pásztorkodás volt. Földet nem műveltek és ennek következtében a királynak sem fizettek más adót a szokásos ötvenednél – minden ötven juh után egyet – s holmi csekélyebb pénzbeli járulékot. Az oláhok a királyi jószágokra saját kenézeik vezetése alatt telepedtek le.

Ki volt ez a kenéz ?

A balkáni oláhok első társadalmi alakulása az egy nemzetség szállása, települő helye a *katun* volt s a *katun* előjárója a nemzetség feje, akit bolgár-szláv szóval *kenéznek* neveztek. Az oláhok betelepülésére vonatkozó oklevelekből megállapítható, hogy a nemzetség-fő, a kenéz egyszersmint települési vállalkozó is volt. akinek a király tisztviselői egy darab erdőséget, vágy lakatlan földet adtak oly feltétellel,

hogy azt saját atyafiságával betelepítse és aztán a telepések felett nem főbenjáró ügyekben maga és utódai bíraskodhassanak. Ez az úgynevezett kenézi jog eredete. Ahol az apróbb és nagyobb kenézségek nagyobb számban vannak, mint Beregben, Máramarosban, Hunyadban, ott a kenézek maguknak, vajdát választanak, vagy a várispán nevez ki vajdát s ekkor már nem a kenézek, hanem a vajdák állanak összekötetésben a királyi tisztviselőkkel. Míg a kenézség vagyoni tulajdon és így apáról fiúra szálló, addig a vajdaság személyes tisztség, mely nem örökölhető. A vajdák között az igazgatásuk alá tartozó kenézségek száma, nagysága és gazdagsága szerint éppen olyan rang- és tekintélybeli különbség van, mint a kenézek között. Érdekes, hogy oláh vajdai tisztséget néha tősgyökeres magyarok is viselnek. A nagyobb területet igazgató vajda közel állott az ispánhoz és azért akárhányszor személy szerint magyar és nemes is volt.

A letelepült oláhok közül a királyok többeket egyes magánosoknak adományoznak. A püspökökön kívül a káptalanok, városok, sőt egyes hatalmasabb magánosok is kapnak királyi adományban ilyen telepés oláhokat. A magántulajdonba jutó oláhok száma más úton is növekszik. Egyes kenézeket és vajdákat a királyok nemesekké tesznek, nekik adván nemes birtokul azt a jószágot, amelyet eddig kenézi jogon bírtak. Természetesen az ilyen birtokokon lakó oláhok helyzete is megváltozik. A kenéz vagy vajda földesúrrá lesz, és így az oláhok az ő birtokán királyi szolgálóból földesúri alattvalókká – jobbágyokká lettek.

A kenézeket azonban embereikkel együtt a király tisztviselői előszeretettel telepítették le a várjóságokra is. Itt már feladatuk nem erdőirtás és pásztorkodás, és azért a király nem is elégszik meg tőlük az ötvenedik juhval. A várjóságokon földművelővé lett oláhok nemcsak meghatározott fizetésekre, hanem a várak fenntartása végett „kézimunkára, sáncok ásására, favágásra és élelmiszerek behordására” is köteleztettek.

A XV. században a várjóságokra letelepített oláhság társadalmi és jogi helyzetében a mai Hunyad megye Hátszeg vidékén, továbbá Temes és Krassó vármegyék délkeleti részében igen nevezetes fejlődéssel találkozunk. Tehát kivétel nélkül olyan vidékeken, amelyeken át szokott a délkelet felől támadó török betörni az országba. E vidékeken az ország védelmi érdekei arra kényszerítették a királyi várak ispánjait, hogy a várjóságokon letelepített oláhokat fegyveres szolgálatra is alkalmazzák. Miután mentől nagyobb számú olyan fegyverviselő emberre volt szükség, kikkel a vár parancsnoka feltétlenül rendelkezék, belevonják e szolgálatba azokat a kenézeket is, kik nem a várjóságokon voltak letelepedve,

hanem az *oláh földeknek* nevezett irtványokon. Így fejlődik ki külön-külön e vidékeken mindenik királyi vár körül egy oláh kerület, melyeket aztán V. László király, engedve a kerületek együttes kérelmének, egy közigazgatási egésszé egyesített. Ez az egyetlen oklevelesen igazolható adat arra vonatkozóan, hogy a középkorban a magyar állam területén volt közigazgatásilag egy külön román terület is.

Volt még a magyar állam területén egy-két olyan másik hely is, ahol a bevándorolt oláhságnak más volt a jogi helyzete, mint általában. Ilyen volt Fogaras vidéke. A magyar királyok az oláhországi és a moldovai vajdáknak Erdélyben hűbérül különböző jószágokat adományoztak és pedig azért, hogy ha ezek a vajdák kénytelenek lesznek székeiket elhagyni, legyen ahová meneküljenek és ahonnan a visszatérést megkísérelhessék. Ilyen hűbéres jószág volt Fogaras is, amelynek földén az oláhországi vajdák, mint hűbérurak a magok alattvalóiknak nemességet, úgynevezett boérságot adományoztak. Az így adományozott boérságokat a magyar király, vagy helytartói akkor is elismerték, vagy a szükséghez képest megerősítették, mikor a vár nem volt a vajdák birtokában. Hogy ezek a fogarasi boérok semmiben sem különböztek a többi várjószágokon lakó kenézektől, kitűnik abból a szabályrendeletből is, amelyet Tomori Pál várnagy 1508-ban az összes boérok és közoláhok egyetértésével alkotott.

A beköltözött román népelem viszonya a XIV. és XV. századbeli magyar állam politikai és gazdasági rendjéhez.

A XIV. és XV. században egyre sűrűbb csoportokban beköltöző oláhok általában nagyon nehezen illeszkednek bele az akkori magyar állam gazdasági, társadalmi és jogi kereteibe. Erre vonatkozóan jellemző adatokra akadunk az egykorú oklevelekben. Nagy Lajos király második erdélyi utazása után kiadott rendeletében annak előrebocsátása után, hogy Erdélyben nagyon elszaporodtak a gonosztevők, különösen az oláhok között, kiknek állapota rendezetlen, felhatalmazza a nemességet általában a gonosztevők, különösebben pedig az oláh gonosztevők kiirtására. A XIV. és XV. századból származó oklevelekből vett nagyszámú adat bizonyítja, hogy az oláh kenézek között igen sok erőszakoskodó ember volt. Számtalanszor megtörténik, hogy egymás házára törnek, felgyújtják és az értékebb tárgyakat elrabolják. Emberölés, gyújtogatás, idegen jószágon való prevarikálás napirenden van köztük. Az erdélyi püspök is több ízben panaszolja, hogy a püspöki és káptalani jószágokon lakó kenézek szántóföldeket, kaszálókat adogatnak el, mintha az övék volna, oláh alattvalóikat új terhekkel nyomorgatják.

De legérdekesebb világot vet az állandó lakhellyel bíró és földműveléssel foglalkozó régebbi magyar és szász lakosok és az újabban bevándorolt, félig nomád pásztorkodásból élő oláhság között való viszonyra az a szerződés, melyet ez időben Goblin püpek közbenjárására a Szeben vidékén lakó oláhok és a szászok kötöttek egymással és továbbá az a helyhatósági szabályzat, melyet a hét és két szász szék alkotott s a melyet Mátyás király 1464-ben erősített meg. Ez a szabályrendelet és a Goblin-féle szerződés beszédes emléke az erdélyi oláhság középkorbeli erkölcstörténetének. Kitűnik belőlök, hogy mennyire igaz a későbbi – XVI. és XVII. századbéli – erdélyi törvénykönyvnek, az „Approbata”-nak azon állítása, hogy az oláhok sok helyen majdnem nyilvánvaló erőszakkal élnek a többi nemzeteken és azok határain. Csekély fáradsággal egész halmazát lehetne a történeti adatoknak összeállítani annak bizonyítására, hogy az oláhokat első feltűnésök óta mindenütt úgy tekintették, mint rendbontó elemet. A középkori oláhság e jellemvonása azonban nem kizárólagosan oláh tulajdonság. Közös minden pásztorkodó félnomád néppel. A népeket a társadalmi, jogi, közművelődési és politikai intézmények hatása alakítja erkölcsi lényekké. Egy félig nomád nép körében pedig ilyen intézmények nem verhetnek gyökeret.

Ily módon lehet kimutatni oklevelek alapján az oláhok lassú, de folytonos térfoglalását a magyar állam keleti felének csaknem valamennyi vidékén, ahol ma oláhok laknak. Éppen így lehet a XIV. és XV. századbéli történeti források segítségével azt is kimutatni, hogy minden nagyobb népmozgalom után, melyet a Balkánon és a mai Románia területén az egyre gyakrabban ismétlődő török háborúk okoznak, miként keresnek a magyar állam keleti felében menedéket a kisebb nagyobb csoportokba verődött oláhok, akik gyakran huzamosabb ideig úgy élnek itt, mint a régebbi magyar és szász lakosság szabályozott társadalmi és gazdasági rendjét zavaró nyugtalan és mozgó népelem, amelyet a hatóságoknak szigorú rendszabályokkal és energikusabb eszközökkel kell rendhez szoktatni.

A dákoromán szellemű történetírás ezekben a megrendszabályozásokban kisebb-nagyobb román nemzeti forradalmak megtorlását látja, úgy tüntetvén fel e rendetlenségeket, kihágásokat, hatalmaskodásokat, fosztogatásokat és rablásokat, mint a leigázott románság kísérleteit a magyar iga lerázására és azért tud a középkorban a magyar állam területén annyi oláh nemzeti forradalomról, amelyekről a valóságos történelem semmit sem tud.

A fennebbi vázlatból megismerhető nagy vonásokban a román népelem hazánkba való költözésének folyamata, társadalmi, jogi és gazdasági helyzete feltűnésének első jelétől kezdve a XV. század végéig. Önkényt felvetődik az a kérdés,

hogy mekkora lehetett száma a mohácsi vész idején a hazánkba költözött románságnak? Nem sok idővel a mohácsi vész után Verancsicsnak egy erre vonatkozó adata és más egyéb adatok alapján állíthatjuk, hogy Erdélyben, ahol a XII. század első felében még nem volt román, a XVI. század elején, a mohácsi vész idején a lakosságnak már egy negyede volt a románság.

A román népelem Magyarországra való költözésének folyamata a XVI., XVII. és XVIII. században.

Még világosabb ez oláh bevándorlás képe és még több oklevelés adat áll rendelkezésünkre az erdélyi fejedelemség korszakából, a XVI. és XVII. századból. A különféle török, tatár és kozák beütések miatt, de különösen azoknak a görögöknek állandó zsarolásai miatt, kik az ország jövedelmeinek bérlői voltak, a szegény oláh parasztság csapatonként szökött át az oláh vajdaságokból Erdélybe. „Birodalmunkból egynehány falvak szöktenek el a Nagyságod birodalmába – írja az oláhországi vajda 1668-ban Apafinak. – Némelyek Fogaras tartományába, némelyek Brassó tartományába, némelyek Szebenszékre és pedig nem egyéb latorságokért szöktenek el, hanem csak az adónak nehéz voltáért”. Az így beözönlő oláhság aztán elfoglalta a háborús viszontagságok következtében meggyérült magyar és szász lakosság helyét. Hogy miként ment végbe az oláhságnak a beköltözés folytán való fokozatos térfoglalása, arról ez időből számos fejedelmi oklevél, más közokirat és magánfeljegyzés tanuskodik.

A XVII. század végén az oláhok vallásos uniója érdekében buzgólkodó jezsuiták az oláhság számát Erdélyben 200,000-re becsülték. De ha fel is tesszük, hogy a jezsuiták számítása nem volt egészen pontos és az általuk számbavett oláhság számát 25%-al felemeljük, Erdély román lakossága ez időben úgy sem lehetett több 250,000-nél, tehát Erdély akkori 500,000 főnyi lakosságának éppen fele volt.

Hogy a román etnikum a magyar állam keleti felében beköltözés folytán alakult ki, még világosabbá teszi a románságnak XVIII. századbeli története. Annak a korszaknak a története, melyet a román történetírók az oláh vajdaságok történetében fanarióta korszaknak neveznek. E korszakban „lett aztán a román paraszt – írja egy román történetíró, Aricescu (Istoria revolutiunii romani de la 1821. Bucaresti. 1874. 4. lap) júhvá, melyet a „ciocoi” (így nevezték a jövevény és hamarosan úrrá lett görögöket) megnyírt, megfejt és végül megnyúzott. E fanarióta farkasoknak falánksága kényszerítette a parasztot, hogy vagy az erdőkbe menjen, vagy pedig tömegesen vándoroljon ki a Kárpátokon túlra”. Az oláhság beván-

dorlása ebben az időszakban oly nagy volt, kivált a Tisza-Marosszögét alkotó Bánságba, hogy a hatóságoknak a legkomolyabb gondokat okozta. Mikor a temesvári középponti telepítőbizottság erről azon hozzáadással tett Bécsbe jelentést, hogy még több csapat bevándorlására is kilátás van, onnan azt az utasítást kapta, hogy a bevándorlásra újabban jelentkező oláh csapatokat igyekezzék lebeszélni települő szándékukról. Sőt báró Penkler portai követet utasították is, hogy értesítse a portát a királyné azon óhajtásáról, hogy az elviselhetetlen zsarolások miatt hontalanná lett oláhokat legjobb lesz sérelmeik orvoslásának ígérete mellett visszahívni. Ez intézkedések és levelezések semmit sem használtak, mert a helyéből kimozdult oláhságot nem lehetett visszatérésre bírni. Így tehát a hatóságok kénytelenek voltak e menekülő oláhokat befogadni és nekik a karánsebesi, lugosi, oravicai és mehádiai járásokban lakóhelyet adni. A következő évben újra szigorú rendelet jön Bécsből, hogy „a menekült oláhokat Temesvárnál errébb és a Bégánál tovább ne engedjék”.

A román írók elhallgatják, vagy nem akarják ismerni ezeket a tényeket és adatokat, melyek világossá teszik, hogy a román elem a magyar állam keleti felében nem volt őslakó, hanem századokon át tartó, kisebb-nagyobb csoportokban való bevándorlás útján szaporodott el. Makacsul ragaszkodnak a dáciai kontinuitáshoz, amely a legjobb esetben is csak többé-kevésbé valószínű elmélet lehet, mivel történeti adatokkal nem bizonyítható, de szemet húnynak a bevándorlás (incolatio) előtt, amely pedig történeti tényeken és bizonyítékokon alapuló valóság, amelynek lassú, de nyomon követhető és okleveles adatokkal bizonyítható lefolyása a valóságnak megfelelően meg is magyarázza, hogy miként jött létre a magyar állam keleti felében, a hajdani Dácia területén a román elemnek az a számbeli többsége, amelynek alapján most fegyverrel és durva erőszakkal akarják megcsinálni a Tiszáig terjedő Nagy-Romániát.

Az erdélyi fejedelmek kísérletet tesznek a románságnak protestáns hitre való térítésére és e kísérlet hatása a románság öntudatra ébredésére vonatkozóan.

A mohácsi vész, illetőleg az önálló erdélyi fejedelemség megalakulása után a magyarországi románság állapotában is nagy változás áll be. Az erdélyi fejedelemség törvényhozása, közigazgatása és társadalma már nemcsak coercetiv úton igyekezett a románságot állandó társadalmi rendhez szoktatni, hanem kulturális eszközökkel is. Ennek az akkori uralkodó felfogás szerint más módja nem lehetett, mint a vallás és az egyházi szervezet útján való hatás. Az erdélyi fejedelmek és

az erdélyi törvényhozás legfőbb akadályát annak, hogy az oláhság nem akar az erdélyi jogi és társadalmi rendhez alkalmazkodni s a míveltebb életmódhoz szokni, abban találták, hogy azok igen szoros szellemi, érzelmbeli és erkölcsi viszonyban élnek az oláh vajdaságokban lakó testvéreikkel. Ebből az érzelmi és szellemi légkörből akarták kivonni őket. Erre a legalkalmasabb eszközül a románság protestáns hitre való térítése kínálkozott. Már az 1566-ban Nagyszebenben tartott országgyűlés végzéseinek 36. cikkelye bizonyítja, hogy az önálló erdélyi fejedelemség megalakulása után csakhamar megkezdődött a protestáns hitre való térítés munkája a románok között.

Nagyobb hatással és hatásosabb eszközökkel ezen a téren Bethlen Gábor lépett fel, akit hasonló buzgalommal a két Rákóczi követett. Az erdélyi fejedelmek e térítői munkásságának a románság nemzeti öntudatra ébredését illetően igen nagy hatása volt, amennyiben okozója lett egy román nyelvű egyházi irodalom keletkezésének és annak, hogy a román nyelv az isteni tiszteletben az eddig kizárólagosan uralkodott bolgár-szláv nyelvverseny társául lépett fel. A gör.-keleti román egyház liturgiájába a románság nemzeti nyelvét, az erdélyi protestáns fejedelmek e térítői munkássága vitte be. Baritiu „Istoria Transilvaniei” című művében (I. k. 4. l.) azt mondja, „arról, hogy a gör.-keleti román klérus Erdélyben a reformációig valamelyes politikai szerepet játszott volna, nem tudunk semmit”. Ebben meglehetősen igazsága van, mert a gör.-keleti román papságot a művelődés útja felé az az irányítás terelte, amely az erdélyi fejedelmek e térítői munkásságának volt eredménye. Ez a mozgalom volt megeremtője annak a szellemi és érzelmi állapotnak, a mely hivatva volt az erdélyi oláhság nyers tömegét román néppé átalakítani.

Az erdélyi fejedelmek e törekvése hajótörést szenvedett a bizantin-szláv szellemi légkörben fölnevelkedett gör.-keleti román papság sajtóságos passzív ellenállásán, melyet az oláh vajdaságokból bevándorló néptömegeknek és papoknak magukkal hozott eszme- és érzelmi világa kiapadhatatlan forrásként táplált. Az sem lehetetlen, hogy a protestantizmus a maga erkölcsi puritanizmusával és egy kissé rideg racionalizmusával nem volt arra elég alkalmas, hogy ezt az impresszionista és misztikus álmodozásokra hajlandó népet kiragadja a bizánci kultusz erős hatása alól. Egyszóval, a reformációnak éppen úgy nem volt szerencséje a latin faj e keletre szakadt ágánál, mint a nyugati latin eredetű népek között. Mindössze is csak annyit tudtak elérni, hogy munkásságuk a románok között egy nagy és tartós kulturális mozgalom előidézője lett, felszabadítván azt a bizantin-szláv szellem zsarnoki nyomása alól és megadván neki a lökést a nemzeti irányban való művelődésre.

A magyarországi románság vallásos uniójának hatása a románság nemzeti öntudatának további kifejlődésére.

Erdély 1691 után a leopoldi diploma elfogadásával a magyar királyság jogán a Habsburg-ház birtokába került. A bécsi államférfiak ez időben a Habsburg-ház uralmának egyik legfőbb biztosítékául a birodalomban lakó népek katolikus hitben való vallásos egységét tekintették. Erdélyben ennek nagy akadálya volt az, hogy a leopoldi diploma határozottan biztosította, hogy a bevett vallások dolgában újítás nem fog történni. A leopoldi diploma biztosította ugyan az erdélyi rendeket, hogy a bevett vallások dolgában nem fog semmi újítás történni, de arról nem szólt semmit, hogy mi történjék a románok nem recipiált görög-keleti vallásával ?

Az oláhok vallásos uniója a leopoldi diploma életbe léptetése után csakhamar végre is hajtatott. A románságnak több mint fele Rómával egyesült. Ennek az egyesülésnek a román nemzeti törekvések és politikai vágyakozások fejlődésére igen nagy hatása volt. A Rómával való érintkezés egyre erősebbé tette a katolikussá tett román papságban és az abból kisarjadó román értelmiségben a római eredet eddig csak homályosan élt tudatát és nagyban hozzájárult a dákoromán elmélet és latin öntudat kifejlesztéséhez.

E tekintetben a pálma Klein, vagy romános nevén Micu Innocentiust illeti, ki püspöki székét 1729-ben foglalta el. Az ő buzgólkodásának volt eredménye, hogy a pápa a gör.-kat. román papjelölteket befogadta a római propaganda de fide kollégiumba. A későbbi dákoromán szellemű nyelvészkedés és történetírás megalapítói: Sinkai, Maior Péter és Klein Sámuel ez intézetben tanultak. Püspöki jövedelmének nagy részét a balázsfalvi kolostor és iskola alapítására fordította. Ez iskolából került ki az a fiatalabb papi nemzedék, amely az ő nemzetiségi és politikai eszméinek lett örököse.

Klein Innocentius püspökségének csak első négy évében nyolc folyamodást adott be III. Károly őfelségéhez és ugyanennyit Mária Terézia uralkodásának első öt évében is. Első folyamodásaiban egyháza és papjai számára inkább csak egyházpolitikai természetű jogokat és kiváltságokat kért. Legutolsó folyamodásaiban azonban már a románság számára felekezeti különbség nélkül politikai és nemzeti jogokat is.

Követelései közül a román nemzetiség-politikai törekvések fejlődésének szempontjából a következők érdemlik meg a felemlítést:

A román nemzetiségű nemeseknek joguk legyen mint románoknak és nem csupán mint magyar nemeseknek az ország legfőbb hivatalaira emelkedni. A fogarasi, kővári főkapitányságokat, valamint a hunyadmegyei főispánságot csakis ilyen román

nemes emberekkel töltsék be, továbbá a királyi táblánál három bírói szék ilyen román nemzetiségű nemesek számára legyen fenntartva és az országgyűlésnek három világi és három egyházi román nemzetiségű tagja, mint regalista (a király által meghívott országgyűlési tag) a püspök javaslata alapján nevezessék ki.

Íme, első alakjában az a későbbi román nemzetiség-politikai követelés, hogy az országnak román többség által lakott részeiben román adminisztráció legyen és hogy a hivatalokban a románok számuk arányának megfelelően alkalmaztassanak és képviselők a törvényhozásban is ez arálynak megfelelő legyen.

Klein Innocentius e zaklató kérelmezéseinek rá nézve az a kellemetlen eredménye lett, hogy Bécsben tudtára adták, hogy nagyon célszerű lenne, ha az ország nyugalmanak érdekében püspöki székéről lemondana. Klein e tanácsot megfogadta és 1744-ben Rómába költözött. Klein Innocentius megbukott, de eszméit és törekvéseit mintegy örökségül hagyta papságára, amely nemcsak megőrizte azokat, hanem ápolta és tovább is fejlesztette.

Mária Terézia, II. József politikai és társadalmi reformjainak hatása.

A vallásos unió hatásán kívül más politikai és társadalmi körülmények is hozzájárultak ahhoz, hogy a román nemzetiség-politikai törekvések a XVIII. század második felében határozottabb alakot öltsenek.

Ilyen, egyik nevezetesebb indító oka volt e törekvés kifejlődésének az erdélyi határőrség felállítása is. A határőri intézmény többoldalú művelődési, társadalmi és gazdasági hatásának eredményeképpen a határőrökben az erdélyi románságnak egy vagyonosabb és műveltebb rétege keletkezett, amely az erdélyi románságnak számszerint mintegy harmadát foglalta magában. E román határőrökben e hatások következtében a faji és nemzeti öntudat is kezd emelkedni. A katonai kormányzat, hogy bennök a katonai erényeket kifejleszthesse, készakarva emlékeztette arra, hogy a dicső rómaiak ivadékai. A román határőrezredekben a román származású tisztek egyre számosabbak lettek. E tisztek lelkében a dinasztikus érzelm mellett rövid idő múlva helyet találnak azok a román nemzetiségi törekvések is, melyeket a román értelmiségben Klein Innocentius ébresztett fel sűrűn ismételt kérvényeivel. Nyilvánvaló bizonyossága ennek az, hogy 1791-ben a két román határőrezred tisztjei is kérvényeznek II. Leopold őfelségénél, hogy Erdély törvényhozása iktassa be a román népet negyedik

törvényes nemzetül Erdély nagyfejedelemségének törvénykönyvébe. E kérvényt aláíró tisztok egyike Sinkai kapitány a dákoromán történetírás megalapítójának, Sinkai Gergelynek volt testvéröccse.

Nagyban előmozdította az erdélyi románságnak nemzeti öntudatra való ébredését és politikai törekvéseinek kifejlődését a jobbágyságnak Mária Terézia által megindított reformja is, főleg pedig a II. József császár által életbeléptetett politikai, jogi és társadalmi intézkedések. Ezek között ebben az irányban a legnagyobb hatása volt a román parasztságnak 1784-ben elrendelt katonai célból való összeírása. A jobbágyság reformját és a katonai összeírást II. József azért sürgette, hogy vele a magyar nemesség ellenállását megtörje. A jobbágyság reformjának és a katonai összeírásnak körülményeiből a román papság s vele együtt a nép értelmesebb része előtt is világossá lett a császár és a magyar nemesség között fennforgó ellentét s így köztük csakhamar az a hit keletkezett, hogy a császár a magyar nemesség ellen folytatott küzdelmében szívesen fogadja a román népnek, mint szövetségesnek támogatását.

Az erdélyi románság a tervbevett népszámlálással összefüggő általános összeírást is úgy tekintette, mint bevezetést ahhoz, hogy a jobbági állapotból áttéssék a katonai állapotba. Ez intézkedések következtében a román nép erős forrongásba jött. Izgatottsága oly fokra hágott, hogy mint Hunyad megye 1784 augusztusában jelentette, ha a baj orvoslásáról még idejekorán nem gondoskodnak, elég csak egy kis szikra, hogy nagy tűzvész támadjon.

Ez a nagy tűzvész még ugyanebben az évben kitört Hora lázadásával. Horának, a román népben gyökeret vert ama hitre támaszkodva, hogy a császár a magyar nemességgel folytatott politikai küzdelmében szívesen fogadja a románok szövetségét, sikerült elhíttetnie a román parasztsággal, hogy őt egyenesen József császár hatalmazta fel a magyar nemességnek, tervei ez ellenzőinek, kiirtására.

A Hora-lázadás egyszerű parasztlázadás volt. Nem politikai, hanem csak társadalmi kitörés, amelyből azonban nem hiányoztak a nemzetiségi és politikai motívumok sem, amelyeket e mozgalomba azok a román papok vittek bele, akik abban szerepet játszottak. A lázadás leveretése után végzett törvényes vizsgálatok megállapították, hogy azon panaszokat és kérvényeket, amelyeket e mozgalommal kapcsolatban a román jobbágyok a hatóságokhoz beadtak, a mozgalomhoz csatlakozott román, elsősorban pedig görög-keleti papok szerkesztették, kik e beadványokban gyakran hivatkoztak fenyegetőleg az oroszokra. E körülmény miatt az egykorú magyar hivatalos egyéniségek közül többen hitték, hogy az egész lázadást kívülről orosz kezek szítogatták. Ez iratokból az is kitűnik, hogy ezek a papok egyáltalán nem voltak tájéko-

zatlanok abban, hogy minő vágyak jelentkeztek ebben az időben a görög-keleti vallású balkáni népek között. Az 1774-ki kucsuk-kainardzsi béke Oroszországot tette a török birodalomban élő keresztények védőjévé. Az erdélyi görög-keleti román papok nem éltek ugyan a török szultán birodalmában, de érezték, hogy testestől-lelkestől a keleti orthodoxiához tartoznak s hogy azzal szellemi közösségben élnek.

Hogy az erdélyi románság lelkében e nemzetiség-politikai törekvések határozottabb alakot öltsenek, még egy ugyanezen forrásból fakadó, de más irányból jövő hatás is hozzájárult. II. József császár 1784 július 3-án adta ki azt a nevezetes rendeletét, mellyel az erdélyi három nemzetet, mint politikai és közjogi faktort megszüntette. A császár ez intézkedése azonban nem érte el célját, mert az erdélyi magyar nemesség ellenállását vele nem törhette meg és még kevésbé sikerült vele a külön egységes *erdélyi nemzet* megalakulását előmozdítani.

II. József császár uralkodásának utolsó éveiben a császár egyik Beyschlag nevű politikai tanácsadójának az jutott eszébe, hogy Erdély régi alkotmányát minden nagyobb rázkódtatás nélkül úgy lehetne sarkaiból kiforgatni, ha visszatérve Erdély régi közjogi alapjára, nemcsak visszaállítanák a három régi nemzetet, hanem azonfelül a románságot Erdély negyedik törvényes nemzetéül illeszteni be az ország alkotmányába. Erre vonatkozó tervét a császár elé terjesztette. Nem lett ugyan belőle semmi, de csakhamar tudomására jutott a régi három nemzet rendéinek, akik felháborodással értesültek róla, mert benne a Klein Innocentius-féle régebbi követelések felélesztését látták.

A Supplex libellus valachorum.

Míg a XVI. és XVII. században az erdélyi fejedelmeknek az a kísérlete, hogy az erdélyi románságot a protestáns hitre térítve, nyerjék meg a művelődésnek, továbbá az állami és társadalmi életben való aktív közreműködésnek, – megindítója volt annak a szellemi és érzelmi állapotnak, amely hivatva volt az erdélyi oláhság nyers tömegét öntudatos román néppé átalakítani, addig a vallásos unio, a Rómával való hitbeli egyesülés a nyers tömegből néppé lett erdélyi románságot legalább papságában és egyre szaporodó értelmi osztályában öntudatos román nemzeté tette és lelkét olyan vágyakkal és törekvésekkel töltötte el, amelyeknek határozott céljuk volt ezt a vágyban és érzelemben élő nemzeti öntudatot közjogi s politikai formákkal és törvényes biztosítékokkal ellátva, élő valósággá tenni az Erdély negyedik törvényes nemzetét alkotandó román nemzetben.

Ez a törekvés határozott formát öltve, a nemzeti öntudatra ébredt erdélyi románság politikai programjaképpen abban a *Supplex libellus valachorumnak* nevezett kérelemben jutott kifejezésre, melyet Bob János balázsfalvi gör.-katolikus és Adamovics Gheraszim nagyszebeni gör.-keleti román püspökök az 1791-iki erdélyi országgyűlést megelőzően terjesztettek II. Leopold őfelsége elé. Ezt a könyörgő-levelet aztán Őfelsége tárgyalás végett leküldötte az erdélyi országgyűléshez.

E könyörgő-levél politikai követelései a következők voltak:

1. A román nemzetre vonatkozó és minden törvényes alapot nélkülöző *csak megtűrt, befogadott, nem recipiált* kifejezéseket, mint méltatlan sértéseket, töröljék a törvénykönyvekből;

2. az oláh nemzet a rendek sorában kapja vissza újra azt a helyet, amely őt az 1437-iki kolozsmonostori oklevél értelmében megilleti;

3. a nemzet papsága, tekintet nélkül arra, hogy egyesült-e vagy nem, ugyanazon jogokkal bírjon, mint a többi nemzetek papsága;

4. a tisztviselők és az országgyűlési követek választásánál a román nemzet számának megfelelő arányban vétessék tekintetbe;

5. azoknak a vármegyéknek, székeknek, kerületeknek és községeknek, melyekben a román nemzet többségben van, román neveket adjanak, a vegyes lakosságúak pedig román és magyar, vagy román és szász nevet kapjanak, vagy pedig minden nemzeti elnevezés elhagyásával, nevüket vegyék egyszerűen csak a bennük levő várakról vagy folyókról. A fejedelemség minden lakosa vallás- és nemzetiségi különbség nélkül ugyanazon szabadságokat és kiváltságokat élvezze és ezek egyúttal a közterheket saját teljesítőképességeik arányában viseljék.

A kérelmezők azt mondják, hogy Őfelségétől nem kérnek egyebet, mint azt, hogy a román nemzetnek adja vissza azokat a jogokat, melyeket az előző századokban nem valamely törvényes hatalom, hanem az idők mostohasága következtében veszített el. E jogokat nemzetök számára tehát történeti alapon kérik. A történeti alapot pedig Anonymus elbeszélése adta meg. Egyenesen hivatkoznak is e kérvényben Béla király névtelen jegyzőjére, kinek előadása alapján mindenekelőtt azt állapítják meg, hogy a román nemzet Erdély összes nemzetei között a legrégebb, mert Traján gyarmatosainak egyenes leszármazottja és hogy a magyarok bejöveteleig saját kebeléből választott fejedelmei alatt élt.

A *Supplex libellus valachorum*-ot Méhes erdélyi udvari kancelláriai tanácsos fogalmazta ugyan, de az ő sugalmazója Sinkai Gergely volt. Sinkai szolgáltatta e kérés megokolásá-

hoz a felhasznált történeti és jogi adatokat. Sinkai egész elméletének alapjául pedig Anonymus már ismertett elbeszélése szolgált. Így lett a középkori magyar szerzetes és magyar királyi udvari jegyző a román nemzeti törekvéseknek, a románság nemzeti eszménye kifejlődésének önkénytelenül egyik legnagyobb hatású előmozdítójává.

Sinkai Gergely, Maior Péter és Klein Sámuel történeti és filológiai munkássága tudományos alapja lesz a további nagyromán törekvéseknek.

Hogy Sinkai Gergely, Maior Péter, Klein Sámuel a dákoromán történetírás és nyelvészkedés megalapítói a római propaganda de fide kollégiumában tanultak, amelybe az erdélyi gör. katolikus román teológusok befogadását a pápánál Klein Innocentius eszközölte ki, már említettük. Ők hárman voltak a latin eredet és a dáciai kontinuitásnak a filológia és történettudomány segítségével való tudományos megalapozói.

Az elsőt, Sinkait, a román történetírás atyjának, főművét, a „Cronica Românilor”-t, pedig a román történetírás bibliájának nevezik a román irodalomtörténetírók. Sinkai e főműve a XIX. század közepéig csak kéziratban volt ismeretes. Sinkai kézirata alapján írta meg Maior Péter a XIX. század első évtizedében a maga román történetét.

Sinkai és Maior Péter a magyar állam keleti felének a honfoglaló magyarok által való meghódítására vonatkozóan Anonymus elbeszélését nemcsak egész teljességében magukévá tették, hanem politikai céljaik érdekében el is ferdítették. Anonymus szerint a Tisza-Marósszögben uralkodó Glad bolgár fejedelem, a Biharban uralkodó Mén Marót pedig kazár herceg volt. Sinkai és Maior Péter azonban egyszerűen mind a kettőből román fejedelmet csinálnak. Anonymus szerint Gelu országát szlávok és vlachok lakják. Sinkai és Maior Péter pedig a szlávokat Gelu birodalmából egyszerűen elsikkasztják és azt teljesen egységes etnikumú román fejedelemséggé teszik. Anonymus szerint a magyarok mind a három fejedelmet fegyverrel győzik le, de aztán szövetséget kötnek népökkel. Sinkai és Maior Péter szerint a magyarok a románokat nem fegyverrel győzik le. Gelut ugyan Tuhutum vitézei megölik, de a románok Tuhutumnak önként hódolnak meg és fejedelmökké választják. Helyzetökben e meghódolás következtében csak annyi változás állott be, hogy most politikailag Tuhutumnak voltak alávetve, előbb pedig Gelunak, anélkül, hogy Árpádnak, illetőleg a magyaroknak is alávetettjeik lettek volna. Nemzeti különállásukat megtartották egészen addig, míg Szent István le nem győzte az ifjabbik Gyulát, aki éppen

úgy a románok fejedelme volt, mint Tuhutum. Az egész Erdély ez időben különben sem tartozott a magyarok uralma alá, mert déli határainál teljesen független és szabad román hercegségek voltak. Fogaras, Omlás stb.

Sinkai ez elméletének nemzetiség-politikai szempontból a következő figyelemreméltó tételei vannak: *a)* a románok Erdélyben, a hajdani Dácia földjén, mint Traján császár legionáriusainak és colonusainak egyenes leszármazottjai, őslakók, *b)* a magyarok nem fegyverrel hódították meg a románokat, hanem velök, mint egyenlő féllel szövetségre léptek, *c)* később a magyarok, nem tartván meg a szerződést, a románokat jogaiktól megfosztották és leigázták. Mindezekből önként és logikailag következik, hogy a magyarok Erdélynek, a hajdani Dácia földjének csak bitorlói szemben az őslakó román néppel és nem jogos birtokosai. Az igazi jogos birtokos e földön a román nemzet.

Az irredentizmus Sinkainál és Maior Péternél csak mint célzat, csak mint sejthető vágyakozás van kifejezve. Amit Sinkai és Maior helyzetöknél fogva nem mondhattak ki nyíltan, kimondották későbbi tanítványaik közül azok, kiket, az oláh vajdaságok polgárai lévén, helyzetök nem kényszerített célzataik és érzéseik óvatos elhallgatására. Nyíltan kifejezte ezt már a múlt század negyvenes éveiben (1843-ban) Kogalniceanu Mihály azon előadásában, amellyel a jasi-i Academia Mihailean tanítását megkezdette. Részletesen kifejtette pedig egy másik tanítványa, Balcescu Miklós a múlt század ötvenes éveiben Mihály vajdáról, az irredentizmus ez állítólagos történeti hősről írott könyvében.

Anonymus hitelességének vizsgálata.

Miután a román nemzeti ideál jogtörténeti alapját Sinkai és követői Anonymusnak, Béla király névtelen jegyzőjének már ismertett elbeszéléséből vették, nem lesz fölösleges röviden Anonymus történetírói hitelességével is foglalkozni.

Anonymus, mint már mondtuk, a magyar történeti források kritikusaik újabban teljesen egyező véleménye szerint III. Béla király udvari jegyzője volt. Anonymus a honfoglalásnak nem való történetét írta meg, hanem hazafias és lelkes fantáziával annak hőskölteményét, amolyan Wahrheit und Dichtung-féle valamit. Olyanféle époszt, mint aminőt a dákoromán történetírók a román nemzet megalakulásáról és továbbfejlődéséről írtak. Anonymus célzatos történetíró. Nyíltan kifejezett célzata: a honfoglaló magyarokat úgy tüntetni fel, mint a legvitézebb népet, amely egyedül méltó arra, hogy a többi népeken uralkodjék. Ha Magyarország lakatlan, vagy

csak gyér népességű ország is lett volna, nem lett volna valami nagy dicsőség annak elfoglalása. Ezért népesíti be aztán a lelkes magyarságú jegyző az országot különböző, történelmileg sohasem létezett fejedelmekkel és népekkel, akiknek mindenikén fényes győzelmet aratnak a magyarok.

Anonymusnak másik jellemző tulajdonsága, hogy a maga korabeli dolgokat, szokásokat és eseményeket szereti visszahelyezni a honfoglalás korába. Ennek legfényesebb bizonyítéka az a szerep, amelyet nála az ország meghódításában a kúnok játszanak, holott a kúnoknak a honfoglalás idejében semmi szerepök sem volt Magyarországon.

Anonymussal foglalkozva, úgy a dáciai kontinuitás hívei, mint ellenzői egyaránt megfélekedtek arról, hogy szerinte Gelu nemcsak a vlachok, hanem a szlávok fejedelme is volt. Kivétel nélkül mindig csak a románokról beszélnek, mintha Anonymus a szlávokról egyáltalában meg sem emlékezett volna, pedig ez nagyon fontos körülmény Anonymus e helyének értelmezése szempontjából.

Anonymusnak tudomása volt arról, hogy az Erdélybe behatoló magyarság ott szláv lakosságra talált. Hogy kelet felé a szlávokat a vlachok társaságában szerepeltesse a honfoglalás idejében, arra őt, mint III. Béla király jegyzőjét azon körülményen kívül, hogy Erdélyben az ő idejében még laktak szlávok és már vlachok is voltak, egy, a Balkánon éppen az ő idejében történt nevezetes esemény bírhatta rá. Ekkor történt ugyanis, hogy a Haemusban lakó vlachok Angelos Izsák görög császár ellen fellázadtak és a bolgárok társaságában, a kúnok segítségével III. Béla király uralkodásának utolsó éveiben megalapították a második bulgar-vlach birodalmat. Miután a Balkán-félsziget akkori politikai állapota és etnikai viszonyai már csak a görög császárokkal viselt magyar háborúk következtében is előtte ismeretesebbek voltak, mi volt természetesebb, mint az, hogy a Tisza–Marosszögbe bolgárokat, Erdélybe pedig a szlávok közé vlachokat helyezzen, amely utóbbiak éppen ekkor kezdettek a már teljesen elszlávosodott bolgárokkal együtt nevezetesebb szerepet játszani s akiket ezért legyőzni nem csekély dicsősége volt a honfoglaló magyaroknak.

Jonescu Gion román történetíró „*Kogalniceanu és Bukovina elrablása*” című tanulmányában elbeszéli Kogalniceanuval való utolsó találkozását. Ez alkalommal a magyarokról és azon szenvedésekről lévén szó, melyeket a magyarországi románok kénytelenek voltak a magyaroktól elszenvedni, Kogalniceanu így kiáltott fel: „Az ország, melyet Balcescu megénekelt (Erdély) s amelyben Sinkai vérkönnyeket sírva, írta meg fajunk nemes hivatásának oklevelét, az ország, mely ezer év leforgása alatt román maradt, amely felett elviharzott és megállott mindaz, amit Ázsia a legbarbárabbat és legszörnyűbbet

Európára dobott – ez az ország nincs másra rendelve, mint-hogy román legyen.” Azt hiszem, hogy a dáciai kontinuitáson felépült Sinkai-féle történetírásról a fennebbiekben sikerült kimutatnom, hogy részint tudatlanságból származó jóhiszemű félreértésen, részben pedig szándékos hamisításon épült fel, és hogy ennek következtében a román faj nemes hivatásának oklevele, Sinkai tanítása nem egyéb, mint hamis oklevél.

A román nemzeti törekvéseknek első harciasabb fellépése.

Klein Innocentius egyik utóda, Áron Péter balázsfalvi gör.-kat. püspök 1754-ben megalapította a balázsfalvi gimnáziumot, amely idő folytán bölcsészeti tanfolyammal is ellátott archigimnáziummá bővült ki. Ez az iskola a XIX. század második negyedében a balázsfalvi gör.-kat teológiai szemináriummal egyetemben valóságos román művelődési központtá lett Erdélyben, amelyet 1825 után saját felekezeti tanintézet hiányában a görög-keleti vallású románok fiai is egyre sűrűbben látogattak. Azonkívül ez időben már számos román ifjú látogatta az erdélyi magyar felsőbb iskolákat is, különösen a kolozsvári kir. liceumot. 1831-ben egyszerre hét olyan román ifjú lépett be a balázsfalvi teológiai szemináriumba, akik a kolozsvári kir. liceumban végezték a bölcsészeti tanfolyamot. Ezek az ifjak a teológiai tanulmányoktól fennmaradt idejüket a román nyelvnek és történelemnek Sinkai, Maior Péter és Klein Sámuel szellemében való tanulmányozásával töltötték. Így ébredez és bontakozik ki mind teljesebben a balázsfalvi iskolában a román nemzeti szellem.

A román nemzetiségi törekvések teljesebb kialakulása és harciasabb fellépése a XIX. század negyedik évtizedében kezdődik. A kiinduló pontot a magyarországi és erdélyi törvényhozásoknak az a törekvése szolgáltatta, hogy a magyar nyelvet az addig használt latin nyelv helyett az ország hivatalos nyelvvé tegyék.

Erdélyben az 1837-ki és következő országgyűléseken a szász követek foglalnak állást a magyar nemzeti törekvések ellen. A szászok azonban nem elégedtek meg a parlamentáris küzdelmekkel, hanem irodalmi téren is tovább folytatták a harcot. E téren a pálma kétségtelenül Roth István Lajost illeti, kinek 1842-ben kiadott „Der Sprachkampf in Siebenbürgen” című brosuráját úgy tekinthetjük, mint típusát és összefoglalását a szászok összes idevonatkozó vádjainak. A román értelmiség németül értő része nemcsak Roth e röpiratából, hanem a szász hírlapok polemizáló cikkeiből is tudomást szerzett erről a harcról és magára vonatkozóan levonta belőlük az alkalmazható követeléseket.

Az 1841-ki erdélyi országgyűlésen elfogadott magyar

nyelvi törvényjavaslat kimondotta, hogy tíz éves határidő letelte után – az evang. szász egyház kivételével – a többi nem magyar nyelvű egyházak tartoznak az anyakönyvek vezetésében és a hatóságokkal való érintkezésben a magyar nyelvet használni és hogy az iskolai oktatás nyelve is a magyar legyen. A balázsfalvi káptalan egy, Krajnik Simon prépost és Mánfi István konzisztoriumi jegyző által aláírt kérelemben tiltakozott a magyar nyelvnek ilyen irányú és mértékű kötelezővé tétele ellen s azt Lemény püspök útján az 1843-iki, országgyűlésen akarta benyújtatni és tervbe vette azt is, hogy közreműködésre a nagyszzebeni gör.-keleti püspököt is felszólítja.

A román tanulóifjúság szerepe a XIX. század negyvenes éveinek román nemzetiségi mozgalmaiban.

A balázsfalvi gör.-kath. papság körében, de különösen a balázsfalvi liceum tanárai között a negyvenes évek kezdetén az eddiginél is erősebb román nemzetiségi szellem kap lábra és pedig elsősorban *Barnutiu* Simon és *Cipariu* Timotheus hatása folytán. A Sinkai, Maior Péter és Klein Sámuel által alapított tudományos és irodalmi iskolának ők voltak újszervezői és tovább fejlesztői. Cipariu tudományos, Barnutiu pedig politikai tekintetben gyakorolt nagyobb, sőt mondhatni végzetes hatást a magyarországi románság nemzetiség-politikai törekvéseire.

Annak a szellemnek, melyet Barnutiu honosított meg a balázsfalvi iskolában, megvolt a maga fegyelembontó hatása az iskolai életben is. 1843-ban a husvétii lábmosáskor a kirendelt papnövendékek megtagadták a püspöknek az engedelmisséget. Ezért a püspök őket kizárta az intézetből. A kizárt papnövendékeket azonban nemcsak Barnutiu és vele egy elvi állásponton levő tanártársai vették pártfogásukba, hanem Krajnik Simon prépost is. Ennek hosszú pörösködés lett az eredménye, amely azzal végződött, hogy Őfelsége 1845-ben királyi rendelettel nemcsak az 1843-ban kizárt, de a püspöktől újra visszafogadott papnövendékeket zárta ki végleg az intézetből, hanem Krajnik Simon prépostot is, mint aki az iskolai lázadás élére állott, hivatalából letette és minden javadalmazásától megfosztotta. Barnutiu Simont pedig más négy tanártársával egyetemben tanári tisztéből letette és ellenszegülés esetén ellenök karhatalom alkalmazását is elrendelte.

E rendelet végrehajtása után a tanárok közül Barnutiu és Boer Demeter Nagyszzebenbe mentek jogot tanulni, a többiek pedig Marosvásárhelyre mentek a kir. táblához joggyakorlatra. A kizárt papnövendékek legnagyobb része pedig a kolozsvári kir. liceumban folytatta tanulmányait. A kizárt pap-

növendékek névsora túlnyomó többségében olyan neveket tartalmazott, amelyeknek majdnem mindenikét megtaláljuk az 1848/9-ki román mozgalmak főbb szerepvivői között.

Nagyon érdekes kérdés: minő volt ebben az időben azon román ifjak szelleme, akik a kolozsvári kir. liceumban tanultak? Klasszikus tanu e tekintetben Popea Miklós, később karánsebesi gör.-keleti román püspök, ki ez időben maga is a kolozsvári kir. liceumban tanult. Saguna érsek Emlékiratainak kiadásában azt mondja, hogy ez időszak Kolozsváron a román tanuló ifjúságnak valóságos fénykora volt. Ez ifjak magyar tanuló társaik példáját követve, iskolán kívül való továbbképzésük érdekében román önképző- és olvasókört alakítottak és egy írott lapot adtak ki. Az írott lapot maga Popea Miklós és a balázsfalvi iskolából kizárt Pap Sándor, aki később Papiu Ilarianu néven nagy szerepet játszott az irredentista mozgalmakban, szerkesztették. Ha a magyar ifjúság – írja Baritiu „Istoria Transilvaniei” című könyvében – mártíroknak tekintette Lovassyt, Kossuthot és a többit, akik szenvedtek azért, mert századuk eszméit magokévá tették, ha a magyar ifjúság áhitattal hallgatta és szívta magába Szász Károly és Dósa tanárok előadásait, a román ifjúság sem volt süket ez időben. Ő is hallgatta és magába szívta az új eszméket éppen úgy, mint a magyar. 1830–1845 között a kolozsvári kir. liceumban és a nagyváradi jogakadémián 100 s talán még több román ifjú is volt, kik nem tagadták meg nemzetiségüket. Ezeknek egy része Marosvásárhelyre ment joggyakorlatra, mások meg a balázsfalvi papi szemináriumba léptek be. Azok az ifjak, kik Balázsfalvára a magyar intézetekből mentek, magokkal hozták azt az ellenzéki szellemet, melyet a megyei gyűléseken szívtak magukba. A balázsfalvi szemináriumba is beférköztek az olyan könyvek, mint Széchenyi „Hitel”-je, Wesselényi „Balítéletek”-je és Bölöni Farkas Sándor „Északamerikai utazása” s a többi politikai tartalmú s éppen azért tiltott könyvek. Majd pedig 1836 óta az „Erdélyi Híradó” és azok számára, akik németül is tudtak, a „Siebenbürger Wochenblatt” és a „Blätter für Geist”, amely utóbbiak keményen támadták az elnyomó magyarizmust és végül 1838 után ez ifjúság román lapot is kezdett olvasni.”

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a magyarországi romanizmus történetében valóságos fordulópontot alkot a Baritiu György által szerkesztett „Gazetta de Transilvania”-nak megindítása 1838-ban. Amint terjedt ez időben a románság körében az írni-olvasni tudás, úgy nőtt hatása e lapnak is. Nincs ez idő óta a román nemzetiségi mozgalomnak egyetlen mozzanata, melyet le nem lehetne olvasni a „Gazetta de Transilvania” hasábjairól.

A román püspökök szerepe e korszak mozgalmaiban.

Tévedés volna azt hinni, hogy a román püspökök ez időben hűtlenek lettek volna Klein Innocentius politikai és nemzeti-ségi hagyományaihoz és megszűntek volna Erdély akkori alkotmányos rendszerének keretében törvényes úton sürgetni a románság nemzetiségi követeléseinek érvényesítését. Az 1841-ki országgyűléshez Leményi balázsfalvi gör.-kath. és Móga nagy-szebeni gör.-kel. román püspökök egy közös kérvényt adtak be, amelyben azt sürgették, hogy a románok politikai és polgári jogokat nyerjenek a Királyföldön. Oka annak, hogy a püspökök a románságot csak a szászok által lakott Királyföldön akarták politikai és polgári jogokhoz juttatni, az volt, mert azt hitték, hogy ez nekik a szászok és a magyarok között egyre feszültebbé levő viszony következtében inkább sikerülhet, mint az egész Erdélyre vonatkozóan. Reményeikben csalatkoztak, mert a magyar és székely rendeknek egyáltalán semmi kedvök sem volt a románsággal a szászok ellen szövetkezni.

A román nép viszonya e mozgalmakhoz.

Ezek a román nemzetiségi mozgolódások azonban nemcsak a román papságra és a világi értelmiségre voltak hatással, hanem magára a román nép nagy tömegére is, éppen a jobbagyságon alapuló társadalmi és gazdasági rendszer nyomása következtében, hiszen a jobbagyokat annyira érdeklő úrbér rendezése ezidőben állandóan napirenden volt. Időnként a román nép tömegében bizonyos ideges mozgolódás volt észlelhető.

Ez ideges mozgolódás egyik motívuma kívülről hatott. Az oroszok által a román vajdaságokban életbeléptetett „Regulament organic” a vajdaságokbeli román parasztság számára az előbbi állapothoz képest több szemmel látható könnyítést hozott. Az erdélyi román parasztság erről csakhamar tudomást szerzett és körében többen hangoztatni kezdték, hogy majd eljön az orosz, az orthodox keresztények e főpatronusa és felszabadítja őket is az urak igája alól, mint felszabadította a hegyeken túllakó testvéreiket a törökök és a görögök zsarnoksága alól. 1831-ben Erdély hivatalos és nemesi köreiből komolyan féltek egy orosz felbujtás alapján támadható román parasztlázadástól. A hivatalos vizsgálatokból azonban kiderült, hogy egy második Hora-lázadás előkészítéséről szó sem volt.

A második erre vonatkozó motívum ismét Zalatna vidékéről, Hora hazájából indult ki. Bucsum községnek és a vele szomszédos néhány más községnek román nemzetiségű lakói azt állították, hogy a régi erdélyi fejedelmektől nyert szabadságlevelök értelmében nem tartoznak a zalatnai uradalomnak

robotot teljesíteni. Az uradalom más véleményen volt és a robot teljesítését követelte. Ebből az uradalom és a jobbágyok között pör támadt, amely a román parasztok részéről nagy elkeseredésnek és izgatottságnak lett okozója.

E pörös állapotot egy Varga Katalin nevű kalandornő arra használta fel, hogy mint a parasztság pártfogója, köztök letelepedjék. A nép „doamna noastra”-nak, a „mi urasszonyunknak” nevezte és tőle remélte a jobbágyság terhei alól való felszabadulását. Hatása az érette rajongó népre akkora volt, hogy egyenesen csak az ő akaratától függött, hogy a Hora-lázadás szörnyűségei megismétlődjenek. A zalatnai uradalom többször kérelmezte a vármegyei hatóságnál, hogy fogassa el ezt a kalandor izgatónót. A megyei hatóság utasította is egy párszor a községek bírát, hogy fogassák el. A községi bírók azonban nem merték a parancsot végrehajtani, mert a nép kijelentette, hogy csak az fogja el Varga Katalint, akinek tíz feje van. A közigazgatási közegek helyett Saguna nagyszebeni gör.-keleti vikárius vállalkozott a kalandornő elfogására. Saguna a vármegye főispánjával 1847-ben egy szép téli vasárnapon négylovas szánon kiment Varga Katalin tartózkodási helyére, Bucsumpojánára. Varga Katalin éppen a templomban volt. A templomból kihívatta. Varga Katalin, mi rosszat sem sejtve, közeledett a szánhoz. Mikor a szánhoz érkezett, Sagunának kezét csókolt. Ekkor Saguna egy határozott és gyors mozdulattal beemelte a szánba. E pillanatban a kocsis a lovak közé csapott és a szán, mielőtt a nép meglepetéséből felocsudott volna, gyorsan tova siklott Varga Katalinnal. „Ha nem nyúlok ehhez az eszközhöz – ismételte később Saguna, mikor e kalandjáról beszélgetett, – bizonyára katasztrofá fog bekövetkezni, sőt meglehet a legszörnyűbb és a legszerencsétlenebb lázadás havasi népünk – és az sem lehetetlen, az egész román nemzet részéről.”

A magyarországi és a fejedelemségbeli románok között keletkezett kölcsönösségi érzet és az irredentizmusnak mint irodalmi és művelődési törekvésnek első határozottabb politikai színezetű fellépése.

A fennebbiekben előadtam az erdélyi románság nemzetiség-politikai törekvéseinek fejlődésmenetét egészen az 1848-ki nagy nemzeti-politikai, társadalmi és közgazdasági reform bekövetkezésének időpontjáig.

A magyarországi románság nemzetté levésének e folyamata a Rómával való vallásos uniótól a múlt század negyvenes éveinek kezdetéig a vajdaságokban élő románság történetének nemzeti szempontból legszomorúbb korszakával, az úgynevezett

fanariota-korszakkal párhuzamosan és egyidejűleg zajlott le. Míg az oláh vajdaságokban a nemzetiségtől való elidegenedés a sülyedés legmélyebb fokáig jutott, addig Magyarországon az ismertetett közművelődési, vallásos, társadalmi és politikai állapotok hatása következtében a román nép nemzeti öntudata nemcsak teljesen kialakult, hanem az egész románság életének későbbi fejlődését is meghatározó tényezővé fejlett.

A korszak vége felé a magyar állam románságában kifejezett román nemzeti öntudatnak és politikai törekvéseknek megvolt az oláh vajdaságokban is ébresztő hatása. A drinápolyi békekötés következtében az oláh fejedelemségek belső állapotának rendezésére az orosz állam nyert megbízatást. E rendezésnek volt az eredménye a híres „Regulament organic” (Szervezeti Szabályzat), amely e fejedelemségekben a közoktatás ügyét is államilag rendezte. A regulament organic rendelkezései értelmében szervezett alsóbb- és magasabb fokú iskolákhoz Erdélyből és Magyarországból egy egész sereg jól képzett és a dákoromanizmus eszméivel eltelt fiatal ember ment be a mai Romániába, hol részint a gyakorlati tanításban részint a tanügyi adminisztrációban foglaltak el előkelő helyeket. Ezek a tanárok és tanítók a kezökre bízott ifjúságot a magokkal hozott szellemben igyekeztek felnevelni.

A romániai és magyarországi románság között az érzelmi, szellemi és politikai kölcsönösség eleven érzése ez időponttól kezdődik, teljesen pedig az 1840 és 1848 közé eső időszakban fejlődik ki. „Az erdélyi románoknak összes életerejé – mondja Jorga (L. Calendarul Ligii pentru anul 1909. 59–60 l.) és kultúrája ez időszakban (1830–1848) hozzánk költözött. Erdély esze akkor Bukarestben és Jasiban lakott... De csakhamar elérkezett annak is ideje, hogy visszafizessük Erdélynek tartozásunkat. A nemzeti mozgalom az irodalomból a politikába ment át. Ekkor a román öntudat kifejlesztésének terén egy óriási egyéniség támadt Kogalniceanu Mihályban. A legelső hírlap, melyet kiadott *Dacia literara* s nem *Moldova literara* nevet viselt. Ezt követte Laurianu és Balcescu *Magazinul istoric pentru Dacia* című folyóirata. A *Dacia* szót ezután gyakran emlegetik és ez mutatja: miként gondolkoztak akkori vezéreink, nem láttak határokat, a román fajt egynek érezték”.

Jellemzőek azok a szavak, melyeket Kogalniceanu Mihály 1843 november 24-én a jasi-i Academia Mihaileană-n tartott megnyitó előadásában mondott: „Hazámnak tekintem azt az egész területet, melyen románul beszélnek és nemzeti történelemnek az egész Moldova történetét úgy, amint az akkor volt, mielőtt szétszakítottatott volna, – Oláhországot és erdélyi testvéreinkét.” (L. Actes et documents relatives a l’Union de la Hongrie avec la Roumanie. Motto a címlapon.)

A felállítandó Dákorománia koncepciója is legelőször e

kivándorolt tanárok egyikének, Treboniu Lauriánnak agyában fogamzott meg. Hogy ezt a birodalmat legalább képben szemlélhetővé tegye, szerkesztette még a negyvenes évek elején Dákorománia térképét, amely később is minden ilyenfajájú kartográfiai alkotásnak alapvetője és kiindulópontja volt. E tanárok szellemi hatásának következtében az oláh vajdaságokbeli tanult ifjúságnak a románok által lakott különböző országoknak egyetlen nagy román államban való egyesítése, mint távoli lehetőség ugyan, de eszményképévé lett.

A bukaresti román akadémia könyvtárában 1892-ben egy egykorú képet láttam azon *ad hoc diván*-ról, mely Kiseleff tábornok elnöklete alatt hivatva volt a *regulament organic* alapelveit megállapítani. Az összes boérság, két fiatal oroszos egyenruhájú katonatisztet kivéve, mindnyájan fejükön fezzel és kaftánba öltözve ültek körül a tanácskozásszal. Igazi díván, igazi ázsiai alakok! De ezidő óta a haladás oly gyors, hogy az *ad hoc diván* megtartása után alig múlt el egy évtized és már Wesselényi Miklós báró „Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében” című 1843-ban megjelent művének 90. lapján így nyilatkozhatott: „Fognak-e nemzetileg egyesülve polgári életet élni és mikor? – Európa kétes viszonyaitól s oly eseményektől függvén, a jövő homálya borítja. De ezen képtelenek éppen nem nevezhető kilátás honszeretet s nemzeti buzgalom által biztos reménnyé és hévvágygá lett. *Nagyok és messzevágók azok a tervek, melyeket szemök előtt forgatnak s munkásan érlelnek Oláhország és Moldova fiai, kiknek egy része között sokkal több műveltség létezik s kiket az újabb kor szelleme sokkal inkább meghatott, mint azt sokan gondolják*”.

E gondolat éppen a román vajdaságokbeli fiatalabb román értelmiség sugalmazása folytán még ebben az időben belekerült a külföldi irodalomba és sajtóba is. Bizonyíték erre vonatkozóan J. A. Vaillantnak 1844-ben Párisban megjelent „La Roumanie ou histoire, langue, littérature, orographie, statistique des peuples de la langue d’or, ardaliens, valaques, et moldaves, resumés sou le nom des romans” teljesen Sinkai és Maior Péter szellemében írt háromkötetes műve.

De magok ezek az erdélyi származású tanárok is igyekeztek a külföldi közvéleményt a dáciai kontinuitás elméletének és az abból vonható politikai követelmények jogosultsága elismerésének megnyerni. Ez irányban is a kezdeményező *Laurian Trebonian* volt. „*Coup d’oeil sur l’histoire des Roumains*” című és 1846-ban kiadott művében történeti források bőséges idézésével igyekszik a franciául olvasó külföldi közönség előtt elfogadhatóvá tenni a dáciai kontinuitás elméletét. Fejtegetéseinek végső eredménye gyanánt a román irredentista törekvéseknek jogosultságát burkolt alakban a következőkbe foglaltan fejezi ki: „Az előadott események következtében az

egész Dácia török igában nyögött. Ez a körülmény ösztönözte a tizenhatodik század végén Vitéz Mihályt, Kelet-Dácia fejedelmét, hogy egyesítve a románság erejét, vállalkozzék az egész Dácia felszabadítására. A barbárok ellen vívott több szerencsés ütközet után, sikerült neki elűzni a törököt saját hazájából és hasonlóképpen Moldovát és Erdélyt is megtisztítani tőlök, amely tartományokat aztán saját kormánypálcája alatt egyesített”.

Az összehasonlítás kedvéért érdemes megjegyezni, hogy míg a magyar – illetőleg az erdélyi – kormány egyáltalán nem tett semmit arra vonatkozóan, hogy Baritiu Györgyöt a „Gazetta de Transilvania”, vagy a „Foaia pentru minte si inima” szerkesztésében valamely tekintetben korlátozza, hanem mint Jorga mondja már idézett cikkében, megengedte, hogy „írjanak mindent, amit akarnak. Írjanak irodalomról, sőt politikáról is, akár erdélyi, akár máshová való politikáról”, – addig Sturdza Mihály vajda egyáltalán nem látta szívesen Kogelniceanunak és társainak nemzeti és szabadabb szellemű irodalmi működését s azért egyszerűen betiltotta az általa szerkesztett folyóiratot.

A múlt század negyvenes éveiben a fejedelemségekben lakó és a magyarországi román értelmiség között a szellemi és politikai közösség irodalmi közege a Brassóban Baritiu György által szerkesztett „Gazetta de Transilvania” és a „Foaia pentru minte si inima” című hírlapok voltak. „Az összes 1848 előtt képzett nemzedék – írja Jorga ismétlen idézett cikkében – merész és forradalmi szellemű cikkeket írt Baritiu lapjaiba, amelyek behatottak Romániába is. Hogyan? Úgy Bukarestben, mint Jasiban császári diplomáciai ügyvivőségek voltak. A hírlapok ezekhez az ügyvivőségekhez jöttek, amely ügyvivőségeknek saját külön postájuk volt nálunk is, mint van ma is Törökországban. A cenzura nem tudta lefoglalni azokat a hírlapokat, amelyek az osztrák ügyvivőségekhez érkeztek. Minden boér maga ment az ügynökséghez Brassóból érkező hírlapjaiért, mint mennek ma is a Balkánfélsziget szerbjei, bulgárjai és görögjei, hogy átvegyék hírlapjaikat a magok országának diplomáciai ügyvivőségétől. Bukarestben és Jasiban ellenzéki cikkeket írtak, amelyeket Brassóba küldöttek, hol kinyomatták, onnan a lapban visszajöttek a dunai fővárosokba, ahol aztán azokat olvasta az egész világ.”

Hogy általában a külpolitikai aspirációk, helyesebben az irredentizmus szempontjából minő volt az a szellem, amelyben e tanárok a fejedelemségek tanulóifjúságára hatni igyekeztek, találón jellemzi Take Jonscu.

Take Jonscu, ki oroszbarát és magyarelles háborús izgatásaival egyik beleugratója volt Romániának a most lefolyt világháborúba, 1891-ben Romániának a hármasszövetséghez

való csatlakozása érdekében egy oroszellenes röpiratot írt, amelyben azt mondja: „Jól tudom, hogy népszerűtlen dolog mellett szállok síkra, mikor oroszellenes politikát hirdetve, honfitársaimat arra akarom bírni, hogy minden utógondolat nélkül csatlakozzanak a középponti hatalmakhoz, mert hiszen tanáraik mindnyájoknak majdnem kivétel nélkül erdélyiek voltak, kik a magok bajának orvoslását szemben a magyarokkal, végső instanciában az oroszoktól remélik, de Románia érdekei mást parancsolnak, mint amit ez erdélyi származású tanároknak szubjektív hajlama beleoltott a királyság románjaiba.”

Még világosabban, igazi epigrammatikus élel konstatálta ezt a tényt 1894-ben *Lahovary Sándor*, Románia akkori külügyminisztere abban a beszédében, amelyet a román kamarában mondott, felelve a liberálistáji ellenzék szónokainak azokra a vádjaira, melyeket az úgynevezett *erdélyi kérdésben* a Catargiu-féle konzervatív kormány ellen emeltek. „A Kárpáton túl lakó románok nálunk menedékre találtak. Tárt karokkal és nyílt szívvel fogadtuk tüzhelyeinken. Minden életpályát megkönnyítettünk számokra; sőt még többet tettünk: *megengedtük, hogy tanintézeteinket elfoglalhassák és a román nemzetnek még fiatal lelkét és elméjét átalakíthassák*”.